

„A cíMLEÍRÓ [...] munkája rossz lesz,
ha csak a szabályt tartja szem előtt
s nem egyúttal az embert is,
kinek számára a címeket leírja.”

Domanovszky Ákos emlékezete

Az idén emlékezhetett volna a könyvtáros szakma *Domanovszky Ákos*ra halálának 15. évfordulója alkalmából. Tudtommal ezt senki sem tette, holott nap mint nap köszönetet mondhatnánk „Ákos bácsi”-nak – ahogyan azok az idősebb kollégák emlékeznek rá, akik még ismerhették – akár a bibliográfiai leírás és katalogizálás elméletének nemzetközi hírű kimunkálásáért, a területet szabályozó szabvány(ok) létrehozásában kifejtett tevékenységéért, akár az ISBN magyarországi bevezetésének szorgalmazásáért. Álljon itt e néhány adat és gondolat megemlékezésül egy kevésbé méltó méltató tollából!

Domanovszky Ákos nem egyedüli sarja családjának, aki a magyar tudományos élet jó hírét öregbíti. Szinnyei József a „Magyar írók élete és munkái” című nagylelegzetű művének második kötetében (988–990. h.) – illetve ennek folytatásában, Gulyás Pál munkájában (VI. kötet, 59. hasáb) – már találkozhatunk a család egyik jeles tagjával, *Domanovszky Endrével* (1817–1895), a nyugalmazott jogakadémiai bölcsellettanárral, filozófiai íróval, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjával.

Domanovszky Endrének idős korában született és nagy gonddal, körültekintéssel nevelt gyermeke *Domanovszky Sándor* (1877–1955) a kitűnő történész, művelődéstörténész. Otthoni neveltetésének – édesapja tudományos elmélyültségének példáját követve – és nagy tudású tanárainak köszönhetően már fiatalon a magyar történetírás elismert alakjává vált. Tanulmányainak befejezése után a budapesti egyetemi könyvtár gyakornoka lett, innen indult tanári-kutatói pályája és ívelt a gazdaságtörténeti iskolateremtésen át a pesti egyetem rektorságáig, valamint a magyar, lengyel és osztrák tudományos akadémiai tagságig. Szinte „természetes”, hogy magyar akadémiai tagságát 1949-ben felfüggesztették, és csak 1989-ben állították vissza. Kár, hogy ezt még fiai sem érhették meg, de művei az aktuális politikától függetlenül is örökre méltó helyet biztosítanak számára a tudomány panteonjában. Ki ne ismerné a középkori krónikák elemzéseit, József nádorról szóló értékelő munkáját és az ötkötetes „Magyar művelődéstörténet”-et? (Érdekes megjegyezni, hogy a „Magyar művelődéstörténet” második kötetében Domanovszky Sándor egyik fia, a művészettörténész Domanovszky György írta az egyik fejezetet „A jobbagyság élete” címmel.)

A híres Domanovszkyk következő generációjához tartozik a könyvtáros Domanovszky Ákos mellett két öccse: *Endre*, a festő (1907–1974) és a már említett

György (1909–1983). Domanovszky Endre a művészeti alkotó munka mellett nagy szerepet játszott a művészeti képzésben is; az 1930-as években oktatója volt az Iparművészeti Iskolának, 1945 után pedig a Képzőművészeti Főiskolának. Az Iparművészeti Iskolán tartott öltözködéstörténeti kurzusának sajátkezű rajzaival illusztrált óravázlataiból készült a „Korok ruhái” című híres – és olvasmányának szórakoztató – posztumusz kötet (Budapest, 1979.) Domanovszky György a népművészet, a kortárs iparművészet és a kerámiaművészet jeles ismerője, a Néprajzi Múzeum volt igazgatója és számos magyar és idegen nyelvű tudományos publikáció szerzője.

Ebben a családi és szellemi környezetben született Pozsonyban 1902. október 28-án *Domanovszky Ákos*, a könyvtárosság nagy tudású és mind az elméleti mind a gyakorlati munkában kiemelkedő képviselője. A család 1904-ben költözött Budapestre, amikor Domanovszky Sándor a pozsonyi állami reáliskolából a budapesti kereskedelmi akadémiára került. Domanovszky Ákos az érettségi letétele után jogi tanulmányokat folytatott a budapesti és a müncheni egyetemen, ahonnan visszatérve 1925-ben a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karán doktori oklevelet szerzett. A „modern peregrináció” gyökerei ugyan a XVI–XVII. századi értelmiség vándor- és tanulóéveiben kereshetők, de a XX. század jeles tudós, művész, valamint könyvtáros személyiségei közül többen külföldi tudományos – konkrét és átvitt értelmű – iskolák neveltjei (is) voltak. Saját szakmánknál maradvá gondolhatunk Fitz József, Asztalos Miklósról, Kozocsa Sándorra vagy akár Dezsényi Bélára. A Domanovszky családban is megvoltak a „külföldjárás” hagyományai; a filozófiai író D. Endre három évig a hallei egyetem diákja volt, a történész D. Sándor többször folytatott kutatásokat a Bécsi Magyar Történeti Intézetben, Domanovszky Ákos öccse, D. Endre festő pedig Rómában volt művészeti ösztöndíjas.

Domanovszky Ákos pályakezdése látszatra egészen más életútra is elindíthatna volna, saját vallomása szerint azonban „... ha jobban megnézzük, ez sem volt igazi kitérő. A jogi doktorátus megszerzése után két évig [1924. szept. 1. és 1926. aug. 31. között] tanársegédeskedtem a Műegyetem közgazdaságtudományi karán Budai László és Heller Farkas professzorok mellett. De a feladatomban már akkor is jórészt könyvtárosi jellegű volt: dokumentációs munkát végeztem professzoraim számára.” (Fél évszázad az Egyetemi Könyvtárban. In: Könyvtáros, 1977. 11. sz. 652. p.) A budapesti Egyetemi Könyvtár, illetve az azt megelőző rövid idő az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban viszont már egyértelműen könyvtáros pályát sugall és elhivatottságot mutat. Miközben az Egyetemi Könyvtárban az „önkéntes díjtalan gyakornok” státuszt a könyvtári „segédőr”, majd a „könyvtárőr” váltotta fel, Domanovszky Ákos újabb Németországi tanulmányutat tett (1928–1929): ez alkalommal a Humboldt-Stiftung ösztöndíjasaként folytatott Berlinben közgazdasági és könyvtári tanulmányokat. („A fiatalabbak kedvéért [jegyzik meg D. Á. a 75. születésnapja alkalmából vele készített interjúban]: nem valami ajtónálló-féle lettem, [...] furcsa címem a könyvtáros régi latin titulusának, a custosnak emlékéét őrizte csupán.”)

A „tanulóéveket” a szorgos munka követte, eleinte Budapesten, majd 1935. július 1-jétől a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem egyetemi könyvtárában megbízott, illetve később kinevezett igazgatóként. A Pécsen eltöltött hét év legnagyobb feladata a feldolgozó munka reformjának megvalósítása, amelyet az

igazgatói székben elődje, Fitz József kezdeményezett. Köztudott, hogy Fitz Pestre helyezésekor olyan utódot kívánt a pécsi egyetemi könyvtár élére, aki keresztülviszi, sőt tovább is fejleszti az általa megkezdett könyvtárreformot. A könyvtár ígéretes tehetsége az író, irodalomszervező, művelődés- és irodalomtörténész Várkonyi Nándor lett volna, aki azonban ekkorra már az 1. világháborúban sajnálatosan megromlott egészségi állapota miatt nem volt alkalmas e feladatra. Így esett Fitz József választása a nála 14 évvel fiatalabb pesti könyvtárosra. Az OSZK Kézirattára őrzi Pécs és Budapest közti levelezésük egy részét (Fond 45/131., illetve 45/822), amelyből kiderül, hogy kapcsolatuk nemcsak egymás kölcsönös szakmai elismerésén alapult, hanem szoros barátsággá is mélyült.

Domanovszky Ákos 1942 őszétől ismét a pesti Egyetemi Könyvtár főkönyvtárosa, majd 1945-től osztályvezetője. 1942-ben még azzal a tervvel helyezték vissza Budapestre, hogy Pasteiner Iván utódaként könyvtárigazgató legyen, de később mégis Mátrai Lászlót nevezték ki, aki igazgatóhelyettesnek őt kérte fel. Nyugdíjba vonulásáig, 1972-ig ezen a poszton irányította – illetve reformálta meg gyökeresen – a könyvtár feldolgozó munkáját. Erre azért is volt igazán nagy szükség, mivel az akkori katalógusokat még az Egyetemi Könyvtár mai épületébe költözésekor kezdték el építeni, természetesen az 1875-ös elképzeléseknek, szabályzatoknak megfelelően. Az állomány jelentős részét több különgyűjteménybe sorolták, a törzsállományt egy betűrendes leíró és egy szakkatalógusban regisztrálták. A szakkatalógus differenciálatlansága miatt szinte használhatatlan volt, mert az egyes szakok már a kezdet kezdetén is majd 3000 egységet tartalmaztak. Az 1940-es évek végén kezdődött a könyvtár katalógusrendszerének átalakítása, amely három szakaszban az egész formai és tartalmi feltárás korszerűsítését jelentette.

A munka első szakaszában a legegyszerűbb hiány orvoslására került sor: 1949-ben indult a decimális és – az országban első – tárgyszó-katalógus építése. Mivel egy művet most már több katalógus is regisztrált, fontos feladat volt a feldolgozó munka átszervezése és új cédulásokszorosítási eljárás bevezetése. Így sikerült a feldolgozásban felhalmozott hatalmas lemaradást feldolgozni. Csak ezután következhetett a régebbi beszerzésű állomány újrakatalogizálása és az új tartalmi katalógusokba való besorolása.

A következő lépés a leltározási és raktározási rend módosítása volt (1953); ekkor tért át a könyvtár a futószámos rendszerre. A raktári és leltári szám összekapcsolása a legegyszerűbb, legkönnyebben átlátható, ellenőrizhető és a legkevesebb hibalehetőséget magában foglaló megoldás. A feldolgozási reform harmadik része a különgyűjtemények (természetesen a kéziratok és az ősnymtatványok kivételével) különkatalógusainak integrálása a törzsállomány katalógusaiba és ezzel párhuzamosan a feldolgozás egyetlen „katalógusosztály” kezében való összefogása. Ez a változtatás a katalogizálásban egységet, a könyvtárhasználók számára viszont további esélyeket jelentett a kívánt irodalom megtalálására.

Domanovszky Ákos gyakorló könyvtárosként és elméleti munkásságában is szem előtt tartotta a katalógust használó szempontjait. Mindig olyan címléírasi „filozófia” kimunkálásán fáradozott, amely a könyvtáros számára következetes, az olvasók számára pedig könnyen átlátható és külön szabályzat-magyarázatok áttanulmányozása nélkül használható katalógusokat eredményeznek. Ennek a felfogásnak elsajátításához segítette hozzá pályája legelején első „mestere” Czeke Marianne (1873–1942), aki 1906 és 1928 között volt az Egyetemi Könyvtár tisztviselője.

lője. Az ő útmutatásai különösen fontosak voltak az újoncok számára, mivel egy ideig semmiféle katalógizálási szabályzat sem állt rendelkezésre. A Pécselt eltöltött időszak – a Fitz József által elindított reformok véghezvitele, az új katalógusrendszer továbbépítése, mely az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ által 1924-ben kiadott szabályzat szerint történt – szintén fontos iskolája volt. Budapestre visszatérve is a könyvtári feldolgozó munka maradt Domanovszky Ákos fő területe; pályája során több katalógizálási szabállyal találkozott, többször vett részt rekatalógizálási munkálatokban, így egyre jobban tudatosodott benne a meg-lévő szabályzatok valamint – ennek természetes következményeként – a katalógusok elégtelen és átgondolatlan volta. Holott csak egy logikusan felépített és minden katalógizálási problémára világos és egyértelmű választ nyújtó szabályzat előírása-it követve lehet szakmailag jó és következetes katalógust építeni. A logikátlansá-goknak az olvasók látják kárát, és végezetül a katalógus mint a tájékoztatás eszköze és a könyvtár mint annak intézménye nem érheti el célját.

A XX. század nemzetközi könyvtárügyének fejlődésében a központi helyet Paul Otlet és Henry LaFontaine kezdeményezése (1895), az Egyetemes Bibliográfiai Repertórium létrehozása foglalja el. A század jó első felének technikai lehetőségei nem bizonyultak ugyan elegendőnek a „világbibliográfia” vagy a „világkönyvtár” megalkotásához, mindenesetre jelentős lépéseket tettek szükségessé az egyes könyvtári munkafolyamatok sok esetben csak házi szabályzatainak nemzeti, illetve nemzetközi egységesítésében. A nemzetközi szabványosítási törekvések kiemelt területei a dokumentumok formai és tartalmi feltárása. Ezeket a tendenciákat követ-ve került sor magyar katalógizálási gyakorlat korszerűsítésére, amely több lépcső-ben vezetett el Fritz Milkau Magyarországon is általánosan használt szabályzatától, a Porosz Instrukciótól az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ által 1924-ben kidolgozott első egységes magyar szabályzaton keresztül az „MSZ 3424-52-es Könyvtári címleírási szabályok”-ig, illetve az ISBD-alapú – most is hatály-ban lévő – bibliográfiai leírási és katalógizálási szabványcsaládig.

Ennek a változásokkal teli időszaknak volt részese és aktív mozgatója Doma-novszky Ákos már a pécsi évektől kezdődően, de leginkább az Egyetemi Könyvtár igazgatóhelyetteseként. A budapesti egyetemi könyvtár is együttműködött az Or-szágos Könyvtári Központ által létrehozott könyvtárközi bizottságban, amelynek az volt a célja, hogy a katalógizálási gyakorlatot rendeletileg és kötelező érvénnyel szabályozza, ezáltal országosan egységessé tegye. Az ő munkájuk eredménye az „MSZ 3424-52-es Könyvtári címleírási szabályok”.

Az 1950-es évek második felétől sorra jelentek meg Domanovszky Ákos katalógizáláselméleti tanulmányai hazai és külföldi szakfolyóiratokban, az Egyetemi Könyvtár évkönyveiben vagy önálló kiadványként. Az abszolút szakmai pontos-ság, a kristálytisztá logikai felépítés mellett kellemes íróniával és sok konkrét pél-dával illusztrált írások az alapfogalmak és a könyvtári katalógusok funkciórendsze-rének tisztázásai, amelyek elengedhetetlenek a feldolgozó munka elvi alapjainak továbbgondolásához, és az egyes (rész)területek újraszabályozásához. Tanul-mányainak elolvasása a szabványalkotás utáni időben is tanulságos, egyedüli ne-hézséget csupán az okoz, hogy a szabványváltás idején zavaros fogalomrendszer helyettesítésére általa megalkotott terminológia a mai olvasók számára esetenként szokatlan, „archaizáló”. (Fogalmi azonban egyértelműek, szóhasználata követke-zetes!)

A második világháború utáni magyar könyvtárügy fejlesztésének egyik legfontosabb intézménye az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, amely állandó és különbizottságainak munkájába a terület jelentős szakembereit vonta be. Domanovszky Ákos is hozzájárult a grémium munkájához, közreműködött több könyvtári szabvány előkészítésében és megtárgyalásában, 1957-től pedig a katalógizálási szakbizottság elnöke. Mindemellett az ő javaslatára került sor az ISBN magyarországi bevezetésére.

A nemzetközi szervezetekben és egységesítési törekvésekben való együttműködésének itthon és külföldön is ismertebb területe viszont a katalógizálás. Tevékeny részese volt az IFLA szabvány-előkészítő és szabványalkotó munkájának, több bizottság is tagjául választotta, nem egy konferencián képviselte Magyarországot. Fontos előadásokat tartott az 1961-es párizsi Nemzetközi Katalógizálási Konferencián (ICCP), valamint a Londonban és Koppenhágában megrendezett IFLA üléseken. Az elsők között ismerte el és fel Magyarországon a „Shared Cataloging Program” jelentőségét és az osztott katalógizálás fontosságát a jövő (a mi jelenünk!) könyvtárügye számára.

Nyugdíjba vonulása (1972) nem jelentette a szakmából való kivonulást, tovább munkálkodott a magyar bibliográfiai leírási szabványcsalád besorolási szabályzatainak elkészítésén, újabb katalógizáláselméleti dolgozatai jelentek meg magyar és idegen nyelven.

Büszkék lehetnek Domanovszky Ákosra azok a könyvtárak, amelyeknek katalógusai magukon viselik keze nyomát. Isten adjon Neki méltó követőket, mivel „az egységesítés irányába ható materiális erők korunkban [és nemcsak az ő korában, hanem a miénkben, a MARC-éban is!] annyira hatékonyak, hogy az egységes megoldások térhódításának továbbfolytatása aligha lehet kérdéses.”

Pogányné Rózsa Gabriella